

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

(Prof. Dr. Muhammed Nur DOĞAN Armağan Sayısı)

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number:

Cilt: 2 Sayı: 1 Şubat 2019

ss. 250-278

Makalenin Geliş

Tarihi

10/02/2019

Makalenin

Kabul Tarihi

23/02/2019

Yayın Tarihi

28/02/2019

LÂMÎ'Î ÇELEBİ'NİN SALÂMÂN U ABSÂL MESNEVÎSİNDE AKTARILAN DEĞERLER

Erdoğan ULUDAĞ¹

ÖZET

Değer, bir toplumun çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen ortak düşünce, temel ahlâki ilke ya da inançlar sistemidir. Bir topluluğu millet yapan, onu diğer milletlerden ayıran unsurların başında sahip olduğu değerler gelir. Topluluklar millet olma bilincini kaybetmemek için sahip olduğu değerleri nesilden nesile aktarır varlığını sürdürmek ister ve bunun yollarını bulmaya çalışır. Eğer bu değerler, sonraki nesle aktarılamaz ya da eksik bir şekilde aktarılırsa diğer kültürlerin etkisinde kalmaya mahkûm olur. Kültürel değerleri yıpranmış veya yok olmuş bir milletin kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlaması ve sürdürmesi imkânsız hâle gelir. Değerleri bireylere ve nesilden nesile aktarmanın yolu eğitimden geçer. Bundan dolayıdır ki değerler eğitimi, son yıllarda üzerinde önemle durulan konulardan biri olmaya başlamıştır. Özellikle ülkemizde küreselleşme ile birlikte yaşanan değer bunalımları ve toplumsal hayattaki olumsuzluklar değer eğitimi kaçınılmaz kılmıştır. Mevzu olan bu sıkıntıları bertaraf etmenin yollarından biri de edebiyatta değerler eğitimi konusunun işlenmesi ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bu araştırmada, Türk edebiyatında önemli bir şahsiyet ve şair olan Lâmi'î Çelebi ve onun "Salâmân u Absâl" adlı eseri ele alınıp incelenmiştir. Eserde olayların akışı içerisinde

* Dr. Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi A.B.D. euludag25@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-4541-3787

Lâmi'î'nin veciz ifadeleriyle aktarılmak istenen iyilik, cömertlik, adalet, kanaatkârlık, misafirperverlik, sorumluluk, saygı, sevgi vb. değerler tespit edilmiş ve değerlendirilmeler yapılmıştır. Lâmi'î Çelebi'nin "Salâmân u Absâl" isimli eserinde aktarılan değerlerin tespitine yönelik olan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Salâmân u Absâl, Lâmi'î, Değerler, Değerler Eğitimi.

VALUES TRANSFERRED IN LÂMÎ'Î ÇELEBÎ'S SALAMAN AND ABSAL MAHTNAWI

ABSTRACT

Value is the system of common ideas, basic moral principle or beliefs that accepted as truth and it is considered necessary by majority of society. The values that a community has are the most important distinctive elements that turn a community into a nation and distinguish it from other nationalities. To avoid losing the sense of being a nation, communities want to maintain their presence through transferring the values that they have, from one generation to other and they seek the ways to do so. If these values cannot be transferred to the next generations or they are transferred faultily, then a corruption occurs in the community against their culture by being influenced from other cultures. It would be impossible for the nation to sustain its existence, union and operations once its' values are destroyed or worn out. The way of transferring the values from generation to generation and to the individuals passes through the training. Because of that, education of the values has been started to become one of the most important issues in recent years. Especially in our country, globalization initiated depression of the values and problems in life make education of the values inevitable. In this study, Lâmi'î Çelebi, an important figure and poet in Turkish literature and his work being called "Salâmân and Absâl" has been studied and discussed. In the flow of events in the work Lami's expression of kindness, generosity, justice, contentment, hospitality, responsibility, respect, love, etc. wanted to be conveyed values were determined and evaluations were made. This study, determination of values transformed from "Salâmân and Absâl", literary work of Lâmi'î Çelebi, was done with the qualitative research method of document analysis.

Keywords: Masnevî, Salâmân and Absâl, Lâmi'î, values, the values education,

GİRİŞ

Bir milletin oluşum sürecinde çok önemli unsurlar olarak kendini gösteren dil, kültür, coğrafya gibi ortaklıkların varlığı o millet için birer kimlik mahiyetindedir. Zaman içinde varlığını oluşturan, genişleten ve geliştiren bu kavramlar ait olduğu milletin ruhu, hayata bakış açısı gibi birçok hususiyeti

içerisinde barındırır. Milleti oluşturan her parça, kendine has birçok niteliği içerdiği gibi, tüm insanlık adına paylaşılacak değerleri de bünyesinde muhafaza edebilmektedir. Her milletin sahip olduğu değerler sistemi, dünyayı algılayış biçimine göre farklılık ve çeşitlilik gösterir. Türk milletine ait değer ve normlar, Türk'ün anlayışını, inançlarını, kısaca hayata bakış açısını yansıtır (Özbay ve Tayşi, 2011). “Bütün bu unsurların ortaya çıkması nasıl ve ne şekilde gerçekleşmiştir, gelişimi ve toplum içerisinde kabul görmesi süreci nasıl olmuştur, kaynaklarını nereden almaktadır?” gibi sorular bizi “değer” olarak adlandırdığımız kavrama götürmektedir.

İnsanoğlu geçmişten bugüne kadar daima daha iyi yaşam şartları oluşturabilmenin, insanlar arası ilişkileri düzenleyebilmenin, bireylerin kararlarını ve seçimlerini kontrol ederek olumsuz davranışlarını azaltmanın ve topluma uyumunu kolaylaştırmanın arayışı içinde olmuştur. Ayrıca insanlar toplumun her kademesinde dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü, edep, dayanışma ve yardımlaşma, sorumluluk alma, temizlik, istenmeyen, beğenilmeyen davranışlardan uzaklaşmak, adil olmak gibi değerleri kazandırmak istemiştir. Hiç şüphe yoktur ki yaşadığımız toplumda, kendinden farklı düşündüğü ya da farklı inançlara sahip olduğu için, hoşgörüyle karşılamayan, kendine ve başka insanlara saygı duymayan, başka insanlara hatta kendine zarar veren; dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü ve edep gibi değerleri kazanamayan insanlar da vardır. Modern yaşam içinde gelişen ve her geçen gün daha da artan bu menfi davranışlar değerler eğitiminin önemini gittikçe artırmaktadır (Kamalak, 2016).

İçinde bulunduğumuz zaman dilimi insanlık adına ciddi sorunların, insanların kendi iç dünyalarında yaşadığı ve aşamadığı buhranların yaşandığı günleri barındırmaktadır. Günümüzde bireylerin eğitim ve öğretim sürecinden geçmelerine rağmen, ruhsal çöküntüler, kimlik arayışları, tatminsizlik gibi maddenin neden olduğu sorunlar, insanlık adına çözüm bulunamayan boyutlara ulaşmış durumdadır. Huzur, mutluluk ve refah arayışındaki insanlara ortak paydalarda birleşmenin yolunu tam anlamıyla sunamayan somut olgular, değerlerin toplum nezdinde sıradanlaşması, milleti oluşturan unsurların yıpranması, insanlığı ister istemez farklı arayışlara yöneltmektedir. İşte bu arayış çabası insanlığı ister istemez “değer” kavramına doğru yönlendirmiş bulunmaktadır. Değer kavramı farklı bilim dallarında ve özellikle felsefede “olumlu-olumsuz” zıtlığı ile birlikte ele alınmaktadır.

Türk toplumunun geçmiş tecrübesi bize pozitif değer kavramının, toplum içerisinde sindirilmiş bir olgu olduğunu göstermektedir. Komşulukta, arkadaşlıkta, sokakta, pazarda, iş hayatında kısacası hayatın her yerinde gizli

bir el olarak varlığını koruyan değerlerimiz, bugün örgün eğitim çerçevesinde kuşaklara aktarılma seviyesine düşmüştür. Bu düşüş elbette bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir (Güler, 2015).

Bireyin karakterinin oluşum sürecinde ve toplumsal kimliğinin belirginleşmesinde değerlerin önemi yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyi ve doğal olarak toplumu, gününbirlik yaşamın getirdiği sıradanlığın dar çerçevesinden kurtarıp hayata kaliteli bakış sunma noktasında olumlu olarak donatan değerlerin varlığı büyük önem arz etmektedir. Pozitif değerlerin yaşanması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması noktasında günümüzde değer eğitimi alanında hızlı bir gelişme görülmektedir. En genel anlamı ile insanları belli amaçlara göre yetiştirme süreci olarak da tanımlayabileceğimiz eğitim, bireyi bilgi yönüyle beslediği gibi değerler bakımında da donatmayı amaç edinmiştir. Bir süreç olarak düşündüğümüz eğitimde değerlerin aktarılması kültür, inanç, tutum, norm ve etik kavramları ile de yakından ilişkilidir. Saydığımız bu kavramlarla birlikte değerler eğitiminde aile-okul-hoca işbirliği ve ilişkisi de bu sürecin sağlıklı bir şekilde işlenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

Günümüzde pek çok eserin “değer” kavramı açısından ele alınıp incelendiği çalışmalar görmekteyiz. Bu durum değerler eğitimine verilen önem açısından memnuniyet verici bir gelişmedir. Ancak bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu günümüz ve yakın dönem edebiyatımız roman, hikâye, masal, şiir vb. ürünleri üzerinde yapılmaktadır. Eski edebiyatımızda da bu bakış açısıyla birçok eser ele alınıp incelenebilir. Geçmişin bir nev’i hikâye ve romanı sayabileceğimiz mesnevîler üzerine yapılan pek çok çalışmada ele alınan mesnevî genellikle dil ve edebiyat açısından incelenmiş ve bu eserlerin edebiyat tarihindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Oysaki mesnevîlere insanlara ne gibi mesajlar vermek istedikleri ve hangi değerleri içlerinde barındırdıkları vb. açılardan da bakmak gerekir.

Toplumların değer yargıları uzun zaman süreci içinde yavaş yavaş oluşmuştur. Edebî eserler de bunların oluşmasında çok önemli roller üstlenmişlerdir (Öztürk, 2005). Eski edebiyatımızda, değerler eğitimi açısından önem taşıyan eserleri, özellikle de mesnevi nazım şekliyle yazılmış eserleri, bu bakış açısıyla ele alıp inceleyen çalışmalar da vardır: Nâbî'nin *Hayriyye*'si (Şener, 2015), Vehbî'nin *Lutfiyye*'si (Kamalak, 2016), Hamdullah Hamdi'nin *Yûsuf ve Zelihâ*'sı (Öztürk, 2005), Hoca Mes'ûd'un *Süheyl ü Nevbahar*'ı (Kılıç, 2016), Güler (2015)'in Vehbî'nin *Lutfiyye*'si üzerine hazırladığı yüksek lisans tezi eski edebiyatımızın önemli mesnevîlerine değerler ve değerler eğitimi açısından yaklaşan çalışmalar arasındadır. Bu çalışmaların devamı

gelmelidir. Böylece hem o dönemin sosyal hayat yapısını ve sorunlarını yorumlamamız hem de o dönem insanların ahlâka bakışını ve temel değerlerini anlamamız çok daha kolay olacaktır. Ayrıca, bu eserleri ihtiva ettikleri değer kavramları açısından incelemek hem geçmişin hem de günümüz toplumlarının değerler açısından bir kıyaslamasını yapmamıza imkân sağlayacağından önemlidir. Bizler insanı “yaratılmışların en değerlisi” olarak gören bir geleneğin temsilcileriyiz. Bu anlayışla eski edebiyatımızda oluşturulan eserleri incelediğimizde değerler eğitimi ile ilgili olarak çok şey öğreneceğimiz muhakkaktır. Bu sayede geçmiş ve günümüzdeki değer ve değerler anlayışı arasında kıyas yapma imkânı elde ederek daha iyiye, daha güzele ulaşmamız hiç zor olmayacaktır.

Bu düşünceler ışığında kaleme aldığımız bu araştırma, geçmişteki değerlerimiz ve değerler eğitimiyle ilgili olabilecek birikimlerimizin güncellenmesine katkı sağlamak olarak da görülebilir. Bu makalenin konusunu, Bursalı Lâmiî Çelebi'nin Molla Câmî'den tercüme ettiği, “Salâmân u Absâl” adlı mesnevîsinde okuyucuya aktarılmak istenen değerler oluşturmaktadır. Eserde aktarılan değerleri tespit amaçlı bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ile yapılmıştır.

1. Değer Kavramı

Etimolojik olarak, yaklaşık 1300 yıllarında kullanılmaya başlanan ve eski Fransızcadan geçen, Latince “valere” (güçlü, iyi, değerli olmak) fiilinden türetilen (Bacanlı, 2011) değer kavramı, TDK (2011) tarafından “*Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet*”; “*Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey*”; “*Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü*” şeklinde tanımlanmaktadır. Bireyi olduğu kadar toplumu da içeren bir yapısı vardır. İnsanın iç içe geçmiş olan iki varoluş boyutunda birlikte yaşadığını ifade eden Hökelekli, (2010) bu boyutların birincisinin gerçekler, ikincisinin de anlam ve değerler olduğunu vurgular. Değer kavramını *bir nesneye, varlığa veya faaliyete, bireysel ve toplumsal açıdan tanınan önem ya da üstünlük* olarak tanımlayan Aydın da (2010) değer kavramında yer alan bireysellik ve toplumsallığa dikkat çeker.

Sosyal bilimlere Znaniecki tarafından kazandırılan değer kavramı (Bilgin, 1995) Rokeach'a (1973) göre, “*belli bir davranış tarzı ya da varoluşun temel amacını ilgilendiren uzun süreli kişisel bir inanıştır*”. “*Belirli bir durumu diğerine*

tercih etme eğilimi, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargulamaya yarayan anlayışlardır” (Erdem 2003). Arzu edileni veya edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı veya olmayanı belirleyen temel standartlardır (Kızılçelik ve Erjem,1992). “Değer hükmü bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğunu belirten ifade ise, o halde değer de bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır” (Güngör 1993). Bolay (2004)’a göre ise değer “olması gerekeni ifade eder”. Değer kavramını “davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallar” olarak ifade eden Hökeleli (2010), ayrıca değer kavramını “eylem ve davranışlarımızın yerindeliliğini, etkililiğini, güzelliğini, ahlâkiliğini belirlemeye hizmet eden ilke ve standartlar” olarak da tanımlamıştır.

Değer kavramı üzerine birçok çalışma yapılmasına rağmen ortak bir tanım yapılamamıştır. Değerlerle ilgili literatürde yer alan tanımlamalara dikkat edildiğinde hepsinin ortak özelliği, bireyin duygu ve düşüncelerini etkileyerek tercihlerinin şekillenmesinde belirleyici bir faktör olmalarıdır. Bireyler içinde buldukları toplumdaki istemli ya da istemsiz olarak etkilenmektedirler. Bu nedenle değer kavramı üzerine tanımlar yapılırken bu iki kavramın etkileşimi üzerinde durulmaktadır. Genel olarak değer kavramı için bireyler açısından neyin doğru, neyin yanlış; neyin iyi, neyin kötü veya toplumun değer kavramlarının neler olduğunu, toplum düzenini sağlamak için bireylerden neler beklendiğini gösteren olgular bütünüdür denilebilir. Gündoğan (2004)’a göre değer kavramı farklı disiplinler noktasında tanım açısından değişikliğe uğrarken, farklı varlık alanları için de kullanılmaktadır. Bir bakıma her varlık alanının kendisine ait değerleri vardır. Biyolojik alanda hastalık-sağlık, estetikte güzel-çirkin, bilgide doğru-yanlış, ahlakta iyi-kötü, dinde günah-sevap hepsi birer değerdir. Bu durum değerde iki yönlülük ortaya çıkartacaktır. İstenilen, beğenilen olumlu değer olarak tanımlanırken, diğerleri olumsuz değer şeklinde tanımlanacaktır.

Değerlerin ortak bir tanımı nasıl yapılamamışsa, sınıflandırılmasında da ortak bir kabul yoktur. Bu noktada Rokeach (1973) yapmış olduğu sınıflandırmada dünya üzerinde bütün insanların 36 benzer değere sahip olduklarını öne sürmüştür. Bunları da amaç değerler ve araç değerler olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Değerlerle ilgili dikkati çeken bir diğer sınıflandırma ise Schwartz tarafından yapılmış olan sınıflandırmadır. Schwartz, Rokeach’ın belirlediği değerler üzerinde bazı değişiklikler yaparak 18 amaç, 18 vasıta değerini 10 temel değer tipinde gruplandırmıştır (Güven, 2014). Çalışmamız Rokeach ve Schwartz’ın yaptığı sınıflamalar dikkate alınarak yapılmıştır.

2. Değerler Eğitiminin Önemi

Günümüzün modern dünyasında teknolojinin gelişmesiyle birlikte yaygınlaşan ekonomik, sosyal ve kültürel değerlere paralel olarak yerel değerlerde büyük tahribat yaşanmaktadır. Küreselleşen dünyanın getirdiği yeni değerler ise; artan rekabet ve bencillikle yardımlaşma ve dayanışma duygusunu zedelerken, sahip olma ve kâr dürtüsü paylaşma, adalet ve iyilik hasletlerini yıpratmaktadır. Geleneksel değerlerimizin başında gelen, toplumsal dayanışmamızı artıran ve bizi biz yapan şefkat, merhamet ve cömertlik, günümüz materyalist eğilimlerinin, faydacılık anlayışının tehdidi ile karşı karşıyadır. Dürüst olma ve onurlu olma olgusunun sadece kâr amaçlı olması; sevgi, saygı, hoşgörü ve edebin sadece kendisine gösterilmesini isteyenlerin artması, dini değerlerin ekonomik değerlere tercih edilmesi gibi bencilliği öne çıkaran davranış tarzları her şeyi kendi menfaatine kullanmayı amaçlayan bir değer algısı oluşturmuştur. Günümüz neslinin “her şeyin fiyatını bilen ama değerini bilmeyen bir nesil” olmasından şikâyet edilmektedir. Bencilliğin, hazcılığın, tüketim çılgınlığının ve gösterişin temel değer haline geldiği modern dünyada söz konusu değerlerin her insan, her grup ve topluluk tarafından benimsenmesi halinde ne çevresel kaynakların ne de toplumsal yapının devamı mümkündür (Şener, 2015).

Modern yaşamın sunduğu gelişmeler sonucunda oluşan değerler eksikliğinde anne ve babalara, öğretmenlere, toplumun önde gelen bireylerine geçmişten günümüze insanı insan yapan değerlerin aktarılmasında önemli görevler düşmektedir. Bundan dolayı toplumun önde gelenleri geleceğin mirasçısı çocuklara ve gençlere bilgi, beceri, meslek edindirmenin yanı sıra dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü ve edep, dayanışma ve yardımlaşma, sorumluluk alma, temizlik, dini değerler, onurlu olmak gibi değerlerin hepsini içinde barındıran “iyi insan” olmanın yollarını da öğretmelidir. “İyi insan” olan birey toplumun huzur ve mutluluğunda, birlik ve beraberliğinde mirasına sahip çıkar. Bu doğrultuda değerler eğitimi millet, devlet ve kültür üçlemesinin ayakta kalmasını, yaşamasını sağlar (Özbay ve Karakuş, 2011).

Değer kavramından bahsetmek ve gündeme getirmek, insaf, merhamet, şefkat vb. insan olmanın gereği olan duyguların hızla tükendiği günümüzde her zamankinden çok daha fazla önemiyet kazanmıştır. Toplumun kimliğini muhafaza etmesi, varlığını sürdürebilmesi ve geleceğini güvence altına alabilmesi için değerlerin yaşatılması ve sonraki nesillere aktarılması her daim öncelik taşımaktadır. Değer ve değerler eğitimi açısından edebi eserlerin incelenmesi geçmişten günümüze bir köprü vazifesi görecek ve değerlerimize sahip çıkmada büyük katkılar sağlayacaktır.

3. Salâmân u Absâl

Huneyn b. İshak (ölm. 260/873) tarafından Yunancadan Arapçaya tercüme edilen Salâmân u Absâl'ı mesnevi nazım şekliyle ilk kez kaleme alan İranlı şair Molla Câmi'dir (ölm.1492). Câmi'nin Salâmân u Absâl'ı Heft Evreng'indeki mesnevilerinin en küçüğüdür. Câmi'ye Huneyn bin İshak'ın tercümesi kaynaklık etmiştir. Toplam 1130 beyit olan mesnevi, aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmış, hicri 883-896 yıllarında Tebriz'de hüküm süren Akkoyunlu Uzun Hasan'ın oğlu Yakub Bey'e ithaf edilmiştir. Câmi mesneviyi yazarken hiçbir zaman bir mukallid gibi davranmamış, kendisinden birçok şey ilave etmiş ve adeta şahsiyetini eserine yansıtmıştır. Câmi'den 64 yıl sonra bu mesneviyi İbn Sinâ'daki şekliyle aynı vezinde 860 beyit olarak Nüvîdî-yi Şîrâzî (ölm. 998/1590) de yazmıştır (Uludağ, 2013).

Türk edebiyatında Salâmân u Absâl mesnevisini Cami'den çeviri yoluyla ele alan tek şairimiz Lâmi'î'dir (ölm. 1532). Ancak bu esere tam bir tercüme denemez. Zira sade, açık bir mana ve çok sayıda parlak tasvir parçalarıyla hususiyet taşıyan eseri Lâmi'î, şiir haline getirilmiş küçük ahlâkî-didaktik manzumelerle zenginleştirmiş ve esere tercümeden çok te'lif bir hüviyet kazandırmıştır. 1903 beyitten müteşekkil eser aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezniyle yazılmıştır. Salâmân u Absâl'ın konusu kısaca şöyledir:

Çok eski zamanlarda Yunan ülkesinde büyük bir padişahla onun akıllı, ilim ve hikmet sahibi, kâinatın sırlarına vakıf olan, hakîm bir danışmanı vardır. Padişah kendisine halef olacak bir erkek çocuğu isteğinde bulununca, Hakîm, kadınları ve şehveti şiddetle yerer ve daha sonra derin bilgisiyle padişaha kadın olmaksızın sihir yoluyla bir erkek çocuk meydana getirir. Güzelliğin mucizesi ve zekânın doruğu olan bu çocuk her türlü ayıptan uzak ve emniyet içinde doğduğu için ona "Salâmân" adı verilir. Padişah Absâl isminde 16 yaşında çok güzel bir kızı ona sütanne olarak tutar. Absâl, çocuğu ihtimamla büyütür. Salâmân ergenlik çağına gelince Absâl bütün cinsî cazibesıyla onu kendisine bağlar. Padişah ve Hakîm durumu öğrenince onları ayırmak isterler, ancak muvaffak olamazlar. Absâl'ı çok seven Salâmân, ondan vazgeçmez ve birlikte kaçarak, Kaf dağından daha yüksek bir dağın ardındaki Hürrem adasına gelirler. Burada tabiatın kucağında bütün zevkleri tadarlar. Padişah oğlunu aramaya başlar ve cihanı gösteren sihirli aynasından onları görür.

Önceleri merhamet eder, geçimleri için onlara yardımda bulunur. Fakat oğlunun ayrılığına dayanamayarak sihir kuvvetiyle Salâmân'ın erkekliğini gidererek Absâl'a yaklaşmasına mani olur. Bu durumun babasının himmetiyle olduğunu anlayan Salâmân pişman olarak memleketine döner. Padişah mülkünü Salâmân'a bırakacağını, ama bunun için Absâl'dan ayrılması gerektiğini söyler.

Salâmân bunu kabul etmez ve sevdiğiyle beraber tekrar kaçıp, kendilerini ateşe atarak intihara kalkışılar. Absâl yanarak ölür, Salâmân ise babasının sihri sayesinde kurtulur. Fakat Absâl'in yanarak ölmesi Salâmân'ı çığına çevirmiştir.

Padişah, Hakîm'e başvurup bir çare bulmasını ister. Hakîm'i yanına çağırıp; kırk gün dua ederse Absâl'in geri dönebileceğini söyler. Salâmân, Absâl'a kavuşabilmek için her şeye razıdır. Köle gibi kırk gün Hakîm'in yanında çalışır ve her gece Absâl'in hayaliyle konuşur. Kırkıncı gün Hakîm ona ebedî güzelliğin timsali olan Zühre'yi gösterir. Salâmân Zühre'ye aşık olur. Böylece şehvî aşktan kurtulur. Padişah da tacını ve tahtını oğluna bırakır (Uludağ, 2013).

4. Salâmân u Absâl'da Aktarılan Değerler

Lâmiî Çelebi'nin, eserinde aktardığı değerleri temelde dinî, ahlâkî ve sosyal değerler olmak üzere üçe ayırabiliriz. Ama Lâmiî, olaylara genelde din ve geleneksel kültür merkezli baktığı için bu tasnif yersiz olmaktadır. Bu sebeple Lâmiî'nin, eserinde aktardığı “İslâma ait değerler, ilim, iyilik ve cömertlik, aşk, sevgi, evlat sevgisi, çalışkanlık, adalet, saygı, sorumluluk, dürüstlük, temizlik, merhamet, kanaat (tokgözlülük), misafirperverlik, kötü alışkanlıklardan uzak durmak ve sabırlı olmak” başlıklarında topladığımız değerlerle ilgili beyitler herhangi bir tasnife gitmeden ve genelde Lâmiî'nin eserindeki akışa sadık kalınarak verilmiştir.

4.1. İslâm'a Ait Değerler

Lâmiî Çelebi'nin Salâmân u Absâl'ında aktardığı değerlerin başında dinî değerler gelmektedir. Eserine Tevhîd'le başlayan şair, Allah'ın gücünden, kudretinden bahseder. *Yer ve gökyüzünde var olan her şeyin Tanrı'nın tecellisiyle oluştuğunu, nuruyla her şeyin aydınlandığını* anlatır. Daha sonra *Allah'ı anlatmaya aklın yol bulamayacağını ve O'nun hariminde ikilikten eser bulunmayacağını* zikreder.

Cilve-ger zâtuñdurur her şeyde bes

Senden ayruk yok bekâ mülkinde kes (17)²

Dergeh-i vasfuñda 'akla râh yok

Küh-i zâtuñdan ebed âgâh yok (19)

² Bu çalışmada örnek olarak verilen beyitler; *Lâmiî Salâmân ve Absâl* (2013), haz. Erdoğan ULUDAĞ, Büyüyen Ay yayınları isimli kitaptan alınmış olup beyit numaraları parantez içerisinde belirtilmiştir.

Yok harîmüñde ikilükden gubâr

Bulmadı vahdet-serâña 'akl bâr (55)

Allah'a şükretmenin önemini ve faziletlerini hatırlatır ve eğer *bir kişi değerinin artmasını istiyorsa gece gündüz Allah'a şükredip, dua etmelidir*, der.

Bir gice bu ni'meti fikr eyledi

Fazl-ı Hakk'ı zikr idüb şükr eyledi (380)

Arta kadrüñ dir iseñ ey hakk-şinâs

Kârüñ olsun rûz u şeb şükr ü sipâs (381)

Eserin sonlarına doğru Allah korkusundan bahseden Lâmi'î devlet yöneticilerine; *"Ey insanların hayırlısı! Kim Hak Teala'dan korkmazsa; o kişi halkın koruyucusu olamaz"* diye hitap eder.

Her kim itmez Hak Te'âlâ'dan hırâs

Hâris-i halk olmaz ol ey hayr-ı nâs (1808)

Na't bölümünde şair Hz. Muhammed'in çeşitli vasıflarını övgülü sözlerle dile getirir: *O, peygamberlerin sonuncusu olan Ahmed ü Mahmûd'dur, Dostlar divanının önsözü, bütün dünyanın "fakirliğiyle övünen" efendisi, Nebiler öncüsü, resûllerin övüncü, hayır ve şerri ayırmada yol gösterici din rehberi, Şam, Batha (Mekke) ve Yesrib (Medine)'in sultanı; bütün Doğu ve Batı'nın hükümdarı, iki cihanın efendisi, nebiler veziri; din güneşi ve dostların dolunaydır.*

Kimdür adın diyem ol sultân-ı dîn

Ahmed ü Mahmûd-ı hatmü'l-mürselîn (96)

Asfiyâ divânınuñ dibâcesi

"Fahr-ı fakrı"yla cihânuñ h'âcesi (97)

Pişvâ-yı enbiyâ Fahrü'r-rüsûl

Rehber-i dîn hâdî-yi Hayrû's-sübûl (98)

Şehr-yâr-ı Yesrib ü Bathâ vü Şâm

Hükmrân-ı Magrib ü Maşrık tamâm (99)

H'âce-i kevneyn sadr-ı enbiyâ

Âfitâb-ı dîn ü bedr-i asfiyâ (100)

4.2. İlim

Lâmi'î Çelebi eserinde, akılla davranmak ve ilimle iş yapmanın önemine dikkat çeker. Özellikle devlet idarecileri için ilmin önemi çok daha büyüktür. Hikâyedeki padişah devletin yönetimini devralacak olan oğlu Salâmân'a “*Her ne iş yaparsan yap sonucunu iyi düşün. Mutluluk yolunda akıl arkadaşı ol. İsterse kazancında kusur olmasın! Sen yine de ilimsiz bir iş yapma, ülkeye fitne fesat düşmesini istemiyorsan; ülkeni bilgin olana emanet et*” diye nasihat ederek akılcı davranmanın ve ilmin, âlimin önemine değinir.

Her ne itseñ ‘âkıbet-endiş ol

Hem-dem-i ‘akl-ı sa’âdet-kîş ol (1779)

Olmasun kâruñda isterseñ halel

Kılma bir emründe bî-dâniş ‘amel (1780)

Düşmesün âşûb dirseñ kişvere

Kişveri ısmarlagıl dâniş-verere (1807)

Devleti yönetecek padişah ilim sahibi olmalıdır, etrafındaki kişiler de âlim kişiler olmalıdır, aksi takdirde saltanat sarayının temeli çürük olur, koyduğu kanunlar da düzgün işlemez.

Şâh kim olmaya nefsinde hakîm

Yâ aña bir hikmet ehlinden nedîm (368)

Kasr-ı mülkinüñ olur bünyâdı süst

Gelmez anuñ hükm-i kanûnı dürüst (369)

4.3. İyilik ve Cömertlik

Karşılık beklenmeden yapılan yardım olarak tanımlanan iyilik, her toplumun en çok ihtiyaç duyduğu bir değer yargısıdır. İyiliğin yaygın olduğu bir toplumda yardımlaşma ve dayanışma duyguları gelişir. İyilik, insanlar arası ilişkileri geliştiren, topluma baştanbaşa yayılan bir ilaç gibidir. Güven, sosyal sermaye, huzur ve yaşama sevinci gibi toplumu ayakta tutan temeller bu değerle yakından ilgilidir. Sağlıklı bir toplumun temeli olan iyiliğin eserde cömertlikle birlikte ele alınması anlamlıdır.

Lâmi'î, Salâmân u Absâl'da nasihat verilen beyitler ve Salâmân'ın tasvir edildiği bazı beyitlerde iyilik ve özellikle cömertlik değerlerine değinmektedir. İyilik konusunda kötülük yapanlara; “*Ey kötülük sahibi! Sonunu düşün! Lütuf*

ve ihsan ile hayır etmeyi kendine meslek edin”, ikazında bulunduktan sonra; “Sanma ki yaptığın iyi işe mükâfat olmaz. Hayra iyilik, şerre belâ bulursun” diyerek doğru yola işaret eder.

Âhirüñ ey ehl-i şer endişe kıl
Lutf u ihsân ile hayrı pişe kıl (1350)
İşüñe sanma mükâfat olmaya
Hayra ihsân şerre âfât olmaya (1351)

Sahip olunan imkân ve varlıkları ahlâkî ölçüler içinde başkaları ile paylaşmak olan cömertlik değerine Salâmân'ı tasvir ederken değinen Lâmi'î, *ebr-i nisân* tamlamasını ve *deryâ* kelimesini kullanarak onun cömertliğindeki sonsuzluğu, bolluk ve bereketi vurgulamış ve okucuya cömert olmanın faziletlerini yansıtmaya çalışmıştır.

Ebr-i nisân idi desti vakt-i cûd
Pür idi feyz ile kûh u deşt ü rûd (744)
Virse deryâ gibi gevher bî-hesâb
İtmez idi katre deñlü ıztırâb (748)
Şol kadar ihsân iderdi sâ'ile
Ol kadar virürdi zer her 'âyile (753)
İtmeyüb âhir tahammül ol fakîr
Lâ-cerem kaçub olurdu gûşe-gîr (754)

Şair cömertlikten bahsederken birden karamsarlığa kapılır ve “*Eyvahlar olsun! Cömertlere şimdi ne oldu da, cömertlik sahnesinde görünmüyorlar, yazık!*” diye feryat eder.

Ey dirîga noldı şimdi ol kirâm
Eylemezler sahn-ı cûd içre hırâm (766)

Hemen ardından cimriliğin akıbetini söyler: “*Ey dost! Mal mülk toplamaktan sakın. Çünkü o altınlar mahşer gününde senin için ateş olur*”.

Kıl birâder mâl cem'inden hazer
Rûz-ı mahşer çün olur âzer o zer (781)

Ve cimrilikten vazgeçmeyi Kur'an'dan bir ayet iktibasıyla öğütler: *Cimriliği bir tarafa bırakıp maddiyattan vazgeç. Zira “Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe asla iyiliğe ermiş olamazsınız”* (Âl-i imrân 3/92) buyrulmuştur der.

Vâruñı terk eyleyüb imsâkı ko

“Len tenâlü'l-birre hattâ tünfikû” (782)

Padişahı “O adalet, doğruluk ve cömertlik ocağı olan hoş kişidir” diye tanımlayan şair; “O, cömertlik ve kerem elini açınca her esiri gamdan kurtarsın, her garibin gönlünü sevinçle doldursun, hem kendini hem de dünyayı mutlu etsin” sözleriyle padişahıtan beklentilerini ifade eder.

Ey hoş ol kân-ı saha vü ‘adl ü dâd

İdüben cûd u kerem destin güşâd (1346)

Her esiri gamdan âzâd eyleye

Her garîbüñ hâtırın şâd eyleye (1347)

Şeh safâsından sema’ idüb hemîn

Dehri kıldı pür-yesâr açub yemîn (1488)

En sonda da dört esastan bahseder. Bunlardan biri de cömertliktir: “Kulak ver! Sana o dört esası bir bir sayayım: Hikmet, iffet, yiğitlik ve de cömertlik”.

Saltanat kasrı ki gerdûn-vârdur

Hadd-i ‘unsur gibi rûkni çârdur (1504)

Ol çihârı gûş kıl bir bir diyem

Hikmet ü ‘iffet şecâ’at cûd hem (1505)

4.4. Aşk, Sevgi

Sevgi edebiyatımızda vazgeçilmez temaların başında gelir. Bu sevgi hayvan, yurt, doğa, aile, evlat vb. sevgisi olur. Divan şiirinde sevgi karşı cinse duyulan aşk olarak çokça işlenmiştir. Lâmi’î bu eserinde Salâmân’ın Absâl’a olan aşkını ayrıntılı olarak işlemiştir. Özellikle Salâmân’ın Absâl’a olan aşkını dile getirdiği murabba’ın tamamı buna güzel bir örnektir:

‘İşk odıyla ‘akl evi pür-nûr olur

Pertevinden cân yüzi mesrûr olur

Ten yanınca mülk-i dil ma’mûr olur

Yanayım ey şem’-i rûşen yanayım (1535-1536)

Yağdı mihrüñ çünki cânım içre nâr

Dutdı dil ser-riştesi durmaz yanar

Karşuña ber-dâr olub kandıl-vâr

Yanayım ey şem'-i rûşen yanayım (1551-1552)

Şair aşkı güneşe, sıcaklığını da ateşe benzetir: *Aşk, dünyayı aydınlatan bir güneştir. (Onun) nuru ateş, ateşi (de) felek yakandır.*

İşk bir mihr-i cihân-efrûzdur

Nûrı nâr u nârı gerdûn-sûzdur (1102)

4.5. Evlat Sevgisi

Sevgi ana değeri içerisinde Lâmi'î eserinde evlat sevgisini fazlasıyla ön plana çıkarmıştır. Şair evlat sahibi olmanın önemini ve faziletlerini sıralar: *Dünyada iyi bir erkek evlâda sahip olan kişinin âhiret saadetiyle de bağlantısı olur.*

Her kimüñ dünyâda hoş ferzendi var

Devlet-i 'ukbâyıla peyvendi var (385)

Özellikle erkek evlat sahibi olmak ön plana çıkarılmıştır. Bu düşünce hikâyede kendisinden sonra tahtını tacını bırakacağı bir veliaht özlemi çeken Padişahın ağzından aktarılmıştır. Erkek evladın önceliği padişahın kadınlar hakkındaki olumsuz düşünceleriyle de ilgili olabilir. Padişaha göre; *Erkek evlât nimeti yüce bir nimettir. (Erkek) evlatsız kişi, talihsiz kişidir. Erkek evlât gözünün nuru, yüz nurudur; canın gıdası, uğurlu yüzdür. Bir insan, erkek evlât sevgisiyle nam alır. Dünyanın keyfi evlât sahibi olmakla çıkar. Hayatında ömrüne sermayedir. Bunalma anında başının üzerine gölgedir.*

Ni'met-i ferzend ulu ni'metdurur

Merd-i bî-ferzend bî-devletdurur (389)

“Kurretü'l-'ayn”uñdurur nûr-ı ruhı

Kût-ı cânuñdur cemâl-i ferruhı (390)

Nâm-ı âdem şevk-ı ferzendiledür

Kâm-ı âlem zevk-ı ferzendiledür (391)

Dirliğüñde 'ömrüñe sermayedür

Teff-i gamdan başuñ üzre sâyedür (392)

Hastalıkda hâdim ü sâî olur

Ruhuñ için ölicecek dâî olur (393)

Dest-gîrûndür ayak olmayıcak

Püşt-bânuñdur tayak bulmayıcak (394)

İnsan yaşlanınca erkek evladın önemi daha da artar: *(Kişi) yürümekten aciz kalınca, elinden tutandır. Dayanacak bulunmayınca dayanağıdır. (Kişinin) boyu, kahr kafının ağırlığı altında lâm gibi büküldüğünde; o (evlat) elif gibi bir dayanak olur. O her zaman ay gibi, senin sevgi ve kederine bazen yay bazen siper olur.*

Kâf-ı kahr altında çün lâm ola kad

Ol elif gibi saña olur sened (395)

Meh gibi mihr ü gamuñla her zaman

Geh siper olur senüñ-çün geh kemân (396)

Erkek evlat; *savaş gününde düşmanların için bir kılıç, başlarına şimşek gibi ok yağdıran kara bir bulut olur.*

Rûz-ı heycâ düşmenüñ-çün tig olur

Başı üzre tîr-i bârân mîg olur (397)

Padişah erkek evlat sahibi olmanın değerini oğlu Salâmân ile kavuşmaları esnasında şöyle ifade eder: *Ömrümün en değerli varlığı senin cevherindir. Başıma Hak gölgesi senin zatındır. Senin sevginle tacım felek gibi devamlıdır. Senin derdin ayakta kalmama dayanaktır.*

Gevherüñdür nakd-i 'ömrüm mâyesi

Başuma zâtuñdurur Hak sâyesi (994)

Mihrüñ ile efserümdür çarh-sây

Derdüñ ile mesnedümdür zîr-i pây (998)

4.6. Çalışkanlık

Yaptığı işte başarılı olmak isteyen her insanın ön şartı çalışmaktır. Hiçbir insan çalışmadan, emek harcamadan, çaba sarf edip, gayret göstermeden başarılı olamaz. Toplumlar da bireyler gibidir. Çalışmadan başarılı olamaz. Bunun için insanların belli bir çalışma kültürüne sahip olmaları gerekir. Çalışma ahlâkı ve kültüründen uzak toplumlar geri kalmaya mahkûmdurlar.

Çalışmak, bir toplumun gelişmişlik düzeyine etki eden en önemli etkenlerden biridir. Salâmân u Absâl'da Lâmi'î Çelebi çalışmaya ve çalışkanlık değerine önem vermiş, Salâmân'ın şahsında insanların *can u gönülden karınca misali çalışmasını istemiş, gece gündüz ah çekip, ağlayarak dua et* diyerek “İnsan ancak çalıştığına erişir, insana çalışmasından başka bir şey yoktur” (Necm 53/39-40) ayet-i kerimesini hatırlatmıştır.

Hizmet it me'mûr-veş bağlan kemer

Cân u dilden mûr-veş bağlan kemer (320)

Rûz u şeb kıl âh u zârî vü du'â

Leyse li'l-insâni illâ mâ sa'â (783)

4.7. Adalet

Lâmi'î Çelebi eserde padişahın tahtını devredeceği oğlu Salâmân'a zulümden uzak olmasını ve adil olma değerine sahip olmasını tavsiye etmektedir. Padişah oğluna, *mazlumun kesesini boşaltıp, zalimin değerini yüceltmemesini, adalet töresini her zaman taze tutmasını ister ve din kurallarına sana tâbi olanların sana ölçü olmasın* der. *Halkını gözle, kederlenip dağılarak gurbete düşmesinler* diye uyarır.

Kise-i mazlûmı hâli eyleme

Zâlimüñ kadrini 'âlî eyleme (1783)

Her zamân âyîn-i 'adli tâze kıl

İttibâ'uñ şer'a bî-endâze kıl (1785)

Gözle halkı düşmesünler kürbete

Tagılub yüz urmasunlar gurbete (1786)

Bu nasihatlerden sonra padişah veliahtına adalet değeriyle ilgili hükmü verir: “Zulüm edenî dünyaya sultan etme, kurdu koyuna çoban etme”. “(Eğer) dünya ateş ve yılanla dolmasın dersin; zulüm edenin bulunduğu yeri darmadağın et”.

Ehl-i zulmi dehre sultân eyleme

Gûsfende gürgi çûpân eyleme (1809)

Olmasun dirseñ cihân pür-nâr u mâr

Ehl-i zulmüñ mecma'ın kıl târ-mâr (1815)

Zulüm, bugün her ne kadar “bireyi fiili açıdan kısıtlama” olarak algılansa da ruh planında gerçekleştirilen her türlü olumsuz müdahale de zulmün kapsamına girmektedir. Özellikle yönetici konumunda olan insanların adil olmaları, daha hassas bir duruma işaret etmektedir. Bu yüzden değer eğitimi sürecinde bireye kazandırılması gereken en önemli değerlerin başında “adalet” ve “âdil olma” gelir. Çünkü adalet değerinin çöktüğü bireyde ve toplumda dengesizlikler ortaya çıkacaktır. Şair adaletin ne kadar önemli olduğunu şöyle vurgular: “*Ey bilgili ve ileri görüşlü (insan)! Ancak (sen) yarım saatlik bir adaleti bin yıllık ömre say*”.

Lîk ey rûşen-dil ü ferhunde-rây

Nîm sâ'at 'adli biñ yıl 'ömre say (1828)

Adaletin olmadığı yerde *zulüm, mamur dünyayı harap eder; din ve memleket çeşmesi de serap olur.*

'Âlem-i ma'mûrı zulm eyler harâb

Çeşme-sâr-ı mülk ü dîn olur serâb (370)

Devleti idare edenler gelir dağılımında da adaletli olmalıdır: *Memleketin her haline kefil ve yeterli olmalı; hazinede adaletli olmaya gayret etmeli.*

Kâfil ü kâfi ola her hâlde

Sa'y ide 'adliyle Beytü'l-mâl'de (1800)

Şah adil olmalı, güvenilir olmalı. Çünkü halk ona güvenir, itibar eder ve peşinden gider. *Şah olan çoban, halk ise sürüdür. Sakın ha onları gam çölüne sürme* diyerek peygamber efendimizin “*Hepiniz çobansınız; hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz*” hadîs-i şerifini (Buhârî, Cum`a 11) telmihle oğlunu ikaz eden padişah adil, doğru, dürüst ve güvenilir olmanın önemine vurgu yapar.

Şâh olan çûpân ra'yyetdür reme

Sürme zînhâr añları deşt-i gama (1787)

4.8. Saygı

Saygı, TDK Sözlüğünde (2011) *değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram* olarak tanımlanmıştır. Salâmân u Absâl'da Salâman babasıyla dertleşirken babasının sorularına saygıyla cevap

vermesi ve huzurunda saygıyla eğilmesi babaya ya da devlet büyüğüne saygı göstermeyle ilgili güzel örneklerdir.

Pâyûña baş indürür çarh-ı berîn

Rây-ı dehr-ârâña yüz biñ âferîn (1028)

Fikretüñ gibi uludur himmetüñ

Her ne dirseñ cânım üzre hizmetüñ (1029)

Baş urub ol dahi öpdi pâyını

Dest-i lutf-ı Şâh'a sundı yâynı (1491)

4.9. Sorumluluk

Sorumluluk; kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet alması (TDK, 2011)'dir. Sorumluluk değeri sayesinde toplumsal hayatta dirlik ve düzen sağlanır. Sorumluluk sahibi olan insan, yapması ya da yapmaması gerekenler konusunda iradesini kullanarak kendiliğinden harekete geçer. Sorumluluk sahibi olmayan birey ise bu özelliğinden dolayı toplum içerisinde hakir görülür. Salâman u Absâl'da bu konuya Salâmân'ın babasının oğlunun sorumluluk sahibi biri olmasını istediği için, ona verdiği nasihatlerle değinen şair, aynı zamanda bir padişah'ta olması gereken hasletleri sıralarken, olmaması gereken huy ve davranışları da çeşitli benzetmelerle dile getirir. Hikâyedeki padişâh, oğlu Salâmân'a nasihat ederken kendi değerinin farkında olmasını, bu değer gereği olan sorumluluklarını anlatırken ne olduğunu ve ne olmaması gerektiğini hayvan sembolizminden istifade ederek şu sözlerle hatırlatır:

“Sen hüma kuşu gibi Hakk'ın gölgesinin bu sebeple kutsal kuşlarla dostluk kur. Boz güvercin gibi kümes hayvanı olma, menzilini anka kuşu gibi Kaf dağı eyle. Akbaba gibi her mundara heves etme; ibibik gibi pis, kirli yuvalı olma. Kakrus gibi şehvet ateşine yatma; tavus gibi süs, nakış esiri olma. Karga gibi leşi kendine yar edinme, zira güneş, bulut olmadan gölgelenmez”.

Sâye-i Hak'sın hümâ-mânend sen

Bâz-ı kudsilerle kıl peyvend sen (1058)

Olma murg-ı hâneğî varkâ gibi

Menzilüñ Kâf eylegil 'ankâ gibi (1059)

Atma kerkes gibi her murdâra cân
 Olma hüdhüd-veş mülevves âşiyân (1060)
 Yatma şehvet odına kaknûs-vâr
 Nakş esîri olmagıl tâvûs-vâr (1061)
 Cifeyi mahbûb idinme zâg-veş
 Ebr-âyîn sâye-dâr olmaz güneş (1062)

Sorumluluk değerini çeşitli kuş benzetmeleriyle ifade ettikten sonra kişinin nefsiyle ilgili sorumluluklarını hatırlatır: “*Boy bosunu, kanadını kendine himmet merdiveni yap, başlangıç ve son halini idrak eyle. Nefs arzusuyla yanan ateşini parlatmak için karıştırıp; nefis düşüncesiyle su ve toprağa (çamura) düşme. Aşağılık olanı bir tarafa bırak; yüce olana (doğru) uç; can perdesini yeni baştan aç. Nefsine esir olanın yeri hâpishane olur; aklına uyan ise Cennet ehli olur. Akıllı kimse, gönül kadehini tutup; (yaptığı) işlerin sonucunu bir bir görebilendir*”.

Nerd-bân-ı himmet itgil bâlüni
 Evvel âhir fikr kıl ahvâlünü (1063)
 Ölçerüb oduñ hevâ-yı nefis ile
 Düşme âb u hâke rây-ı nefis ile (1064)
 Ko hazîzi evce pervâz eyle var
 Perde-i cândan ser-âgâz eyle var (1065)
 Nefs esîrinün yiri siccîn olur
 ‘Akla uyan ehl-i ‘illiyîn olur (1079)
 ‘Âkil oldur kim dutub dil câmını
 Göre bir bir kârınıñ encâmını (1293)

Şair en sonunda tüm insanlara hitaben; “*Ey arkadaş! Gerçi bir işe başlamak esastır, fakat sonucun itibarlı olmalıdır*” diye seslenir ve her yapılan işte sonucunu iyi hesap etmeyi, o işle ilgili her adımda sorumluluğu asla unutmamayı ki böylece yapılan işin fayda getirmesini ve yapana da itibar kazandırmasını temenni eder.

Gerçi kim bünyâdudur âgâz-ı kâr
 Likin ey yâr âhirüñdür i’tibâr (1396)

4.10. Dürüstlük

Manevi bir yükümlülük olan dürüstlük, ikiyüzlü olmamak, aldatıcı tavırlar içine girip gerçekleri çarpıtmamak, insanlara karşı açık olup kendi zaafalarını kabul etmek, verilen sözü tutmak, yerine getirilemeyecek vaatlerde bulunmamaktır. İnsan onurunun ve sağlıklı toplum yapısının vazgeçilmez şartlarından biri olan dürüstlük, her şeyden önce insanın özünün ve sözünün bir olup yalan söylememesidir. Toplum içerisinde yaşayan bireyler arasında birliğin ve beraberliğin sağlanması bireylerin birbirlerine güvenmeleriyle mümkün olabilir. Güvenin sağlanabilmesi için de en önemli husus insanların birbirlerine karşı dürüst davranmalarıdır.

Salâmân u Absâl'da dürüstlük değeri hikâyenin ana karakteri Salâmân ile özdeşleştirilerek verilir. *Salâmân'ın daima kusursuz bir insan olması, aklının dürüstlikle çalışması sayesindeydi. Ağır başlı, haşmetli ve yaratılışı iyi; mal, mülkde güvenilir dürüst bir adam* ifadelerinde Salâmân'ın kusursuz bir insan olması, karakterindeki güzellik, asalet ve dürüstlük değerine bağlanır.

Gerçi kim dâyim Salâmân-ı selim

Verziş-i 'akl üzre idi müstakim (881)

Pür-vakâr u haşmet ü nîk ü hısâl

Müstâkimü'l-hâl emîn-i mülk ü mâl (1799)

4.11. Temizlik

Sağlık açısından son derece öneme sahip olan temizlik, küçük yaşlardan itibaren insanların kazanması gereken alışkanlık ve değerlerden biridir. İki tür temizlikten bahsedilebilir. İlki beden ve elbise temizliğidir. İkincisi ise gönül ve zihin temizliğidir. Beden ve elbise temizliği su ile yapılabilir ama gönül ve zihin temizliği ancak tasavvuf ilmi öğrenerek ve okuyarak gerçekleşebilir. Tasavvuf ilmi kalbi temizler, zihni berraklaştırır. Tasavvuf ehli olanlar gerçeği bulan, hâl ehli kişilerdir. Şair aşağıdaki beyitte; *“Temiz yaradılışlı olan kirlenmiş ne yapsın? Huyu arı olan temizlenmiş (saf olanı) arzu eder”* diyerek konuya dikkat çeker. Beyitteki *“pâlûde”* kelimesi nişastalı bir çeşit tatlıdır. Muhtemeldir ki şair tatlının renginin beyazlığı sebebiyle bu kelimeyi *safluk* anlamında kullanmıştır.

Pâk-bâz olan nider âlûdeyi

Meşrebi sâfi diler pâlûdeyi (611)

4.12. Merhamet

Bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma (TDK, 2011), *şefkat gösterme, acıma; birini esirgeme* (Devellioğlu, 2008) merhamet olarak tanımlanır. Değerler eğitimi kapsamında merhamet değeri, toplumun her kesimine özellikle çocuklara ve gençlere verilmesi gereken değerlerin başında gelir. Acıma ve şefkat duygusu olmayan bir toplum zalimleşir.

Lâmiî Çelebi eserinde, merhamet konusunu da işlemiştir. Merhamet değeri daha ziyade hikâyedeki padişahın sözünü dinlemeyen, babasının onaylamadığı işleri yapan ancak pişman olup gelen oğlu Salâman'ı affetmesi bölümünde ele alınmıştır. Aynı zamanda bir babanın yalvarıp yakarması üzerine Allah'ın da kuluna merhamet göstermesi ve oğlunun ateşte yanmasını önlemesi dikkat çekicidir. Şair fakirlere merhamet edilmesi gereğini de dile getirir.

Eşk-i çeşmin cûy idüb cûş eyledi
 Kol sunub pâyın der-âguş eyledi (933)
 Nergisinden dökdi hûnîn jâleler
 Serv ayagında bitürdi lâleler (934)
 Şâh çünkim gördi bu cem'iyeti
 Gönlinüñ oldı perîşân niyyeti (1334)
 Bunlaruñ hâline rahmet eyledi
 'İşret esbâbını himmet eyledi (1335)
 Rahm idüb eşkine ol dil-dâdenüñ
 Yakmadı od bir kılın şehzâdenüñ (1570)
 İde şefkat her fakîr-i bî-dile
 Ola dün gün çâre-ger her müşkile (1803)

Şair; *bir kişide insanlık olmadıktan sonra, o kendini bilmez insanoğluyum diye geçinmesin* diyerek insanlık etmeyip, merhamet göstermeyen birinin insan olamayacağını ifade eder.

Âdemîlük olmasa âdemde pes
 İbn-i Âdem geçmesün ol bü'l-heves (1392)

4.13. Kanaat (Tokgözlülük)

İnsanların mutlu olabilmeleri için sahip olmaları gereken değerler arasında kanaat şüphesiz çok önemli bir yer tutar. Çünkü kanaat sahibi olmayan, açgözlü bir insanın mutlu olması mümkün değildir. Bunun farkında olan Lâmi'î, kanaatin önemine değinir. Lâmi'î'ye göre kişiye ayrılmış olan rızık elbette kişiyi bulur ve kesinlikle başkasına gitmez. Kişiye takdir olunmamış rızık ise asla ele geçmez. Dolayısıyla aç gözlülük edip sağdan soldan isteyerek yüzüsu dökmenin bir anlamı yoktur. Kişi, Rezzak olan Allah'ın kendisine verdiği rızık razı olmalı ve her ne verdiyse ona kanaat etmeli, onunla yetinmelidir. Lâmi'î, “*genc-i kanâ'at saña bes*” sözüyle peygamber efendimizin “*kanaat tükenmez bir hazinedir*” hadîsine (Aclûnî 2/102) telmih yapmış ve kişinin elinde olanlara kanaat edebilmesinin, nefsin doyumsuzluk yönüne karşı hazine niteliğinde bir kalkan olacağını belirtmiştir.

Lâmi'î genc-i kanâ'at saña bes

Zeyl-i dünyâdan tama' destini kes (784)

Bende iseñ cümleden bî-bend ol

Dâd-ı Hak'la kâni' vü hursend ol (470)

4.14. Misafirperverlik

Cömertlik ve misafirperverlik geçmişten günümüze Türk toplumlarının en önemli değerlerinden biri olarak toplumsal yaşamda yer almaktadır (Deveci, vd. 2013). Salâmân u Absâl'da, Padişah oğluna nasihat ederken misafirperver olması gerektiğini vurgular; *ülkene gelmiş garip senin misafirindir, onu hoş tut. O garip sayende dertsiz, tasasız olacağından; seni sevgiyle hatırlayıp övecektir der ve eğer gurbete düşen bir insan sultandan sıkıntı çekerse; o ülke sonsuza dek rahat yüzü görmez, bu nedenle onun gurbet elde olduğunu unutmama, merhamet et. Ülkende ona sıkıntıyı, eziyeti layık görme* diyerek ikaz eder.

Hoşca dutgıl mülke mihmândur garîb

Kalbi vîrân genc-i pinhândur garîb (1790)

Ola çün sâyeñde bî-derd ü 'anâ

Yâd idüb mihrüñ kıla medh ü senâ (1791)

Çekse gurbet ehli sultândan melâl

Olmaz ol kişver ebed âsûde-hâl (1792)

Rahm kıl yâd idüb anuñ gurbetin

Görme iklimünde lâyük kürbetin (1793)

4.15. Kötü Alışkanlıklardan Uzak Durmak

Kötü alışkanlıkların başında, zararlı madde olarak isimlendirdiğimiz sigara, alkol, esrar, eroin vs. kullanımı gelmektedir. Zararlı madde kullanımı çeşitli sosyal sorunlara yol açmanın yanı sıra bireyin beden ve ruh sağlığını, aile, sosyal ve iş uyumunu bozacak derecelere de ulaşabilir.

Lâmiî ise eserinde kötü alışkanlık deyince hemen akla gelen bu maddelere fazla değinmemiştir. Eserin özelliği gereği nefsanî arzu ve isteklerden özellikle de şehvetten uzak durmayı şiddetle tavsiye eder. Şaire göre kişinin en büyük düşmanı şehvet duygusudur. *Şeytan, şehvet gözüyle huri gibi görünür. Kötü istekli nefis ile zulmet aydınlık görünür. Şehvet mücadelesi nerede üstün gelirse; gönülden aklı, gözden ışığı silip götürür. Şehvet seli nerede taşkınlık yaparsa, birçok iffet evini harabeye çevirir. O içkiden bir yudum içen; gökte güneş iken, gölge gibi yere düşer. Saygın kişi bu şarapla harap olur, biraz içen daha fazlasını içmek ister dedikten sonra; bütün bunlara sırtını dönüp, uzaklaşmazsan; gönül gözünden ebedî olarak perde gitmez diyerek ikazda bulunur.*

Div çeşm-i şehvet ile hür olur

Nefs-i bed-kâm ile zulmet nûr olur (473)

Kande kim gavgâ-yı şehvet ide zûr

Rihlet eyler cân u dilden ‘akl u nûr (474)

Seyl-i şehvet kande kim tûfân kılır

Niçe ‘ismet hânesin vîrân kılır (477)

Her kim andan bir dem oldı cür’a-keş

Mihr iken topraga düşdi sâye-veş (479)

Hürmet ehli bu mey ile h’âr olur

Az içüb müstedî-i bisyâr olur (480)

Göz yumub ser-cümlenden çekmezseñ el

Dide-i dilden ebed gitmez sebel (484)

Lâmi'î; dik başlı olmanın insana verdiği zararı *zeyrek kuş iki ayağından tutulur* atasözüyle anlatır: *Başının dikine gidenler kaybederler. Uyanık kuş ayağından (ökseye) yakalanır. Bir kişi nefesine esir olursa yeri hapisane olur; aklına uyan ise Cennet ehli olur* diyerek, hayatta er ya da geç tüm yapılan suçların ortaya çıkacağını, işini sürekli hileyle, kurnazlıkla ve insanları aldatarak yapan kişilerin, günün birinde yakayı ele vereceklerini hatırlatarak nefse esir olmamayı, akılla hareket etmeyi, tavsiye eder.

Ey niçe ser-bâz olanlar utulur

Murg-ı zîrek ayagından dutulur (458)

Nefs esîrinüñ yiri siccîn olur

'Akla uyan ehl-i 'illiyîn olur (1079)

4.16. Sabırlı Olmak

Sabır; hastalık, üzüntü, acı, yoksulluk vb. üzücü durumlar karşısında insanın kendini feryat etmekten, dilini şikâyet etmekten engellemesi; yanlış ve gayr-ı ahlâki şeyleri yapmaktan sakınmasıdır. Sabır başlı başına bir değer olmakla birlikte, beraberinde iffet, tokgözlülük, azim, sebat, metanet, hoşgörü, merhamet ve tevazu gibi birçok değer yargısını da beraberinde getirir. Örneğin şehvetin haram isteğine karşı olan sabır *iffet* değer yargısının, açıklanmayacak ve söylenmeyecek sözleri söylememeye karşı gösterilen sabır *sır tutma* değer yargısının ortaya çıkmasına neden olur. "Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır", "Sabırla koruk helva, dut yaprağı atlas olur", "Sabreden derviş muradına ermiş", "Sabrın sonu selamettir" gibi atasözlerimiz, sabrın kültürümüzdeki yerini ve önemini ortaya koyar (Şener; 2015).

Lâmi'î doğrudan sabr kelimesini kullanmaz ama gönderme yapar. *Ey gece gündüz dert ve bela çeken! Gönlünü hoş tut, sonunda sevineceksin* diyerek, "sabrın sonu selâmettir" atasözümüzü hatırlatır. Dünyayı gam vadisine benzeten şair: *Bu gam vadisinden geçip gitmeden, o mutluluk meydanında sevinç süremezsın* diyerek dünyada yaşanacak her türlü dert ve sıkıntıya sabır gösterilmezse mutluluğa kavuşulamayacağını ifade eder.

Ey çeken derd ü belâyı rûz u şeb

Hâtiruñ hoş dut neticeñdür tarab (1686)

İtmedin bu vâdî-i gamdan mürûr

Ol safâ sahnında sürmezsın sürûr (1688)

SONUÇ

Çalışmamızda Bursalı Lâmiî Çelebi'nin Molla Camî'nin aynı adlı eserinden tercüme ettiği ve Türk kültür tarihi açısından son derece önemli olan Salâmân u Absâl mesnevisi aktardığı değerler açısından ele alınmıştır. Eserde aktarılan değerler, kişinin yaşadığı dünya ve öteki dünyasını düzenlemeye yönelik değerlerdir. Bu değerlere sahip olanlar iki dünyada da rahat eder düşüncesi hâkimdir.

Lâmiî Salâmân u Absâl'da değerlerin öğretilmesinden ziyade değerlerin kendisinden, içeriğinden bahsederek, telkin etme yoluyla okuyucuya aktarmayı tercih etmiştir. Aşka, kadına, evlenmeğe, kanaatkârlığa, isim ve karakter arasındaki münasebete, adalet, insaf, dostluk, vefa, sevgi ve şefkat gibi mevzuların yanı sıra; tövbe, siyaset için bilginin ne kadar gerekli olduğu, saltanat için gerekli olan dört haslet, bilginlerin görevlerinin ve saltanat makamının en yüksek derecesinin neden ibaret bulunduğu, vezirde ve memurda olması gerekli özellikler, idari mekanizmayı kontrol tarzı, devlet idaresine yönelik konularda düşüncelerini olayların akışını kesmeyecek biçimde aralara serpiştirerek verir. Bu değerler toplumsal düzeni koruyan, muhafazakâr, gelenekçi değerler olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda ele alınan değerler toplumun oluşturduğu ortak aklın sonucudur.

Eserde toplumsal, ahlâkî ve dinî değerler yer almaktadır. Ayrıca bir yönetici nasıl olmalı, devleti idare ederken nelere dikkat etmeli, halkına nasıl davranmalı gibi siyasi değerlere de yer verilerek, idarecilerin devlete karşı sorumluluklarından bahsedilmiştir. Eserde şair uyulması gereken genel edep kurallarını, ahlâk bakımından gözetilecek değerleri, özellikle kişinin nefesine uymaktan kaçınmasını ve şehvet duygusunun kontrol edilmesi gerektiğini ısrarla vurgulamıştır.

Lâmiî'nin ele aldığı değerler dine ve geleneksel kültüre dayanmaktadır. Tevhidle mesnevîye başlayan şair, Allah'ın gücünden, kudretinden bahseder. Yer ve gökyüzünde var olan her şeyin Tanrı'nın tecellisiyle oluştuğunu, nuruyla her şeyin aydınlandığını anlatır. Şair Tevhîd'deki aşk bahsine temsil özelliği de katar. Burada "Leyla ile Mecnûn", "Ferhâd ile Şîrin" ve "Vâmık u Azrâ" gibi temsili kişilikler vasfında Allah aşkını vurgular. Daha sonra Allah'ı anlatmaya aklın yol bulamayacağını ve onun zatının aslını sonsuza dek kimsenin bilemeyeceğini belirtir. Münâcât bölümünde şair gönlünü maddiyattan temizleyip, cilalayınca Allah'tan gayrı olan her şeyin gerçek dışı olduğunu anladığını dile getirerek, nereye baksa orada Allah'ın güzelliğini

gördüğünü söyler. Tanrı birlik sembolüdür, onun çevresinde ikilikten zerre dahi yoktur. Hatta akıl, birliğini ifade etmek için hiçbir engel bulamamıştır. Bu sebeple şair Allah'a yalvarır ve kendisini ikilikten kurtarmasını ister. Na't bölümünde şair Hz. Muhammed'in çeşitli vasıflarını övgülü sözlerle dile getirir. Hz. Muhammed'i cömert bir efendiye benzetir.

Tevhid ve na't bölümlerinden sonra bir şikâyetnâme ile devam eden şair burada zamanındaki toplumsal bozukluklardan dem vurur ve özellikle adalet, doğruluk, dürüstlük değerlerinin olumsuz şekilde toplum içindeki yansımalarını dile getirir. Bu bağlamda; vaizin minbere çıkmakla kendi mertebesini yükseltmek istediğinden, bugün her âlimin bir şah gibi davranmaya kalkıştığından, ilim bahsinin çekişme olduğundan, öğrenmenin lafta kaldığından, müftünün kaleminin açgözlülük parmağı olup menfaat olmadan fetvaya el uzatmadığından bahsettikten sonra bu kez de kadılardan şikâyet eder. Kadıların şariat hükümlerini bir tarafa bırakıp örf ile hüküm verdiklerini, rüşvetin şinini bile ayıp kabul edenlerin dul ve yetimlerin paylarını dahi yediklerini, hainlerin mal yağmalamak için pusuya yattıklarını belirtir. Şaire göre kâinat öylesine fitne-fesatla dolmuştur ki gökteki melekler bile el-aman diye bağrıışmaktadırlar. Şair bu şikâyetnâmenin sonunda Allah'a yakarır ve devrin padişahı Yavuz Sultan Selim için söylediği methiyeden sonra "Sebeb-i Tahrir" bölümüne geçer. Daha sonra kendine hitap ederek, kendi kendisiyle hasbihale başlar. Bu kısım bir nasihatnâme hüviyetindedir. Bu nasihatlerden sonra hikâye akışı içerisinde iyilik, cömertlik, adalet, kanaatkârlık, misafirperverlik, sorumluluk, saygı, sevgi vb. değerler Lâmi'î'nin veciz ifadeleriyle eserin uygun yerlerinde okuyucuya aktarılır. Değerler, özellikle tasvir bölümlerinde, hikâyenin temel karakterlerinden Salâmân, Absâl, Padişah (baba) ve Hakîm arasında geçen diyaloglarda aktarılmıştır. Eserde geçen değerlerin manzum bir şekilde yazılmış olması, estetik ifadesi, sözün kalıcı ve etkileyici olmasını sağlamaktadır. Örneğin, bugün değerlerin genelde hikâye ve nesir tarzında ifade edilişi bu estetik üslupla karşılaştırıldığında sönük kalmaktadır.

Değerler aktarılırken bilişsel olmanın yanı sıra duygusal bir etkiye de ihtiyaç bulunmaktadır. Yani bir davranışın doğru-yanlış olduğu bilgisi verilirken bu bilginin bir duyguyla ilişkilendirilmesi de çok önemlidir. Dini hikâyelerin değer aktarımındaki etkisi bununla yakından ilgilidir. Ancak, benzer duyguların, bilginin söyleniş, aktarılış tarzıyla da ilgili olduğu unutulmamalıdır. Şiirsel bir anlatım, bir bilginin nesir halinde söylenmesinden çok daha etkili olur (Şener, 2013). Bu anlamda Lâmi'î'nin kullandığı üslubun yani, hitaptan, içeriğe, kelimelerden kafiyeli anlatıma kadar şiirsel, estetik bir anlatımda bulunması

değerler eğitimi açısından dikkat çekicidir. Eserde kullanılan dil ve hitap şekliyle kitap bir anda muhatap haline gelmektedir. Yani eser sanki bir araç değil de değeri aktaranın kimliğine bürünen, gerçek bir dost halini almaktadır.

Lâmiî eserde değer eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği üzerinde durmamıştır. Ancak şair toplum için önemli olan değerleri belli bir sıraya göre vermiştir. Modernizmin etkisinde birçok değer kaybolduğu, dünyamızda değer ve değerler eğitimi açısından incelenebilecek bu ve bunun gibi birçok önemli eser vardır. Toplumların, milletlerin ortaya koyduğu edebiyat ve edebi eserler, o milletin kültür birikiminin teşekkülüdür. Türk edebiyatında geçen değerler elbette Salâmân u Absâl adlı eserde aktarılan değerlerle sınırlı değildir. Yapmış olduğumuz bu çalışmada sadece Salâmân u Absâl baz alındığı için değerler bu eserdekilerle sınırlandırılmıştır. Temennimiz eserde aktarılan değerlerin günümüz insanına ve gelecek nesillere ulaşması, toplumun millet olma hafızasını her zaman dinç tutması ve daima yararlanacağı bir kaynak haline gelebilmesidir.

KAYNAKÇA

AYDIN, Mehmet Zeki (2010). “Okulda Değerler Eğitimi”, Eğitime Bakış, S: 18, ss. 16-19.

BAYRAM, Yavuz (2012). “Değerler Eğitiminde Unutulmuş Bir Değer: Divan Şiiri ve Kültürü”, II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu, İstanbul: Dem Yayınları, ss. 1-28.

BİÇER, Seçil (2013). *Değerler Eğitimi Açısından Mehmet Akif Ersoy'a Ait "Safahat" Adlı Eserin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi,

BOLAY, Süleyman Hayri (2004). “Aşkın Değerler Buhranı”, Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu. İstanbul: Dem Yayınları, ss. 55-69.

DEVECİ Handan, BELET Dilek ve TÜRE, Hatice (2013). “Dede Korkut Hikâyelerinde Yer Alan Değerler”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C: 12, S. 46, ss. 294-321.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1988). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.

ERDEM, Ali Rıza (2003). “Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: 1, S: 4, ss. 55-72.

GÜLER, Muhammet İkbâl (2015). *Değerler Eğitimi Bakımından Lutfiyye-i Vehbî*, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

GÜNDOĞAN, Ali Osman (2004). “Ben ve Öteki: Değerler Dünyasının Gerginliği”, *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul: Dem Yayınları, ss. 71-79.

GÜNGÖR, Erol (1993). *Değerler Psikolojisi*, Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.

GÜVEN, Ahmet Zeki (2014). “Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”, *Turkish Studies*, C: 9, S: 6, ss. 505-517.

HÖKELEKLİ, Hayati (2010). “Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi”, *Eğitime Bakış*, S: 18, ss. 4-9.

KAMALAK, Cuma (2016). “Lutfiyye-i Vehbî’de Aktarılan Değerler”, *International Journal of Language Academy*, C: 4, S: 4, ss. 447-464.

KILIÇ, Yasin (2016). “Süheyl ü Nevbahâr’ın Değerler Eğitimi Bakımından Önemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C: XIII, S: 1, ss. 457-493.

KIZILÇELİK, Sezgin; ERJEM, Yaşar (1992). *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atilla Kitabevi.

ÖZBAY, Murat; TAYŞI, Esra Karkuş (2011). “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, C: 1, S: 1, ss. 21-31.

ÖZTÜRK, Zehra (2005). “On Beşinci Yüzyıl Şairlerinden Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdi’nin Yusuf ve Zeliha Mesnevisinde İşlenen Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, C: 3, S: 10, ss. 41-72.

PALA, İskender (1989). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.

ROKEACH, Milton (1973). *The Nature of Human Values*, New York: The Free Press.

SÖYLEMEZ, Hatice (2012). “Değerler Eğitimi'nde Kullanılabilecek Bir Materyal Olarak Maraşlı Sümbülzâde Vehbi'nin "Lütfiyye" Adlı Eserinin Değerlendirilmesi”, Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu, Kahramanmaraş Belediyesi, ss. 125-137.

ŞENER, Hasan (2007). “Hayriyye-i Nâbi'de Aktarılan Değerler”, Turkish Studies, C: 8, S: 1, ss. 2501-2524.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ULUDAĞ, Erdoğan (2009). “Çocuk Edebiyatı ve Klâsik Dönem Örneğinde Nâbi'nin Hayriyye'si”, Turkish Studies, C: 4, S: 7, ss. 774-795.

ULUDAĞ, Erdoğan (2009). “Selâmân u Ebsâl”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C: 36, ss. 345-346.

ULUDAĞ, Erdoğan (2013). *Lâmi'î, Salâmân ve Absâl*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

YILMAZ, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, İstanbul: Enderun Kitabevi.